

Vant i lotto, ble nordmøringer

Regimentssmed Esten Toresen Skogstad (1713-1780) fra Kvikne var en uvanlig dyktig finsmed. En sann kunstner. Med base i Østerdalen gjorde han militær karriere i det stille støtteapparatet: ikke som stridende soldat, men som våpensmed. Vel hjemme etter krigsdeltakelsen trakk han nord- og vestover, først til gjestgiver-gården Alma i Oppdal. Men her ble familien bare i fem år; i 1765 slår han til og kjøper kontant en av de største gårdene på Nordmøre, selveste Kaneættas gamle hovedbøl i midt-Norge; Kanestraum i Straumsnes, sammen med konas bror Lars Pederson Stae. Rester av Straumeyar stavkirke - et eget gardskapell nevnt i Aslak Bolts jordebok - fulgte med; den rosemalte inngangsdøra er bevart på Straumsnes bygdemuseum. Inkludert var også gårdene Skeisvoll og Sandvika og husmannsplassene Myra, Strømmen, Lille Sandvik/Jutvika, Hagen, Ora og Vollan; et sagbruk med husmannsplass, to møller og to laksevorper med nøter. Kjøpesummen var 2510 riksdaler, tilsvarende verdien av 836 kyr! I årene 1401-04 var denne gården sete for sysselmanen på Møre, Gaute Eriksen Galtung, og etter ham fikk Kane-slekta gården i arv. Riksrådene Nikolaus, Gaute og Arild Kane

Østerdølen som ble nordmøring. Jens Sandberg har malt dette bildet av Esten Toresen Skogstad på døra til kirkesangerstolen i Kvikne kirke.

Foto: Stig Tore Graathen.

opererte gjennom hele 1400-tallet, til sistemann ble drept av bønder på Sunnmøre. Navnet Kanestrøm ble satt på av neste eier, den danske adelsmannen Peder Griis, lensherre på Akershus festning. – Hvordan kunne alminnelige folk reise kapital for å kjøpe dette?

Beskjeden bakgrunn?

Esten var født på Nyhusa i Vingelen, rett opp for Tolga. Et bolighus merket med årstallet 1661 står fortsatt på den vesle gården. Jeg har nylig vært der, og fikk en interessant og gjestfri omvisning. Estens far og bestefar hette begge Tore, og var kjent som fryktløse bjørnejegere. Faren "Stor-Tore" (1660-1736) har laget dør-ringene med kong Christian Vs monogram på Kvikne kirke, og et bjørneskinn etter ham lå et par hundre år på bønneskammelen foran alteret. Han måtte slåss med denne bamsen med tollekniv, da skytevåpenet ikke ville fungere. Så modige folk var dette, men det er rikdommen som er så uforklarlig. Familien hadde lenge uvanlig god tilgang på penger, til "enkle fjellbønder" å være: De kunne betale for et stor-slått epitafium i Vingelen kirke i 1678, kjøpe Holtan-gardene på Innset i 1705, kjøpe kongsgården Skogstad i Kvikne i 1707, Ålma gård i Oppdal sentrum i 1760 og til sist en av de største gårdene på Nordmøre: Straums-godset, selveste "Canestrøm" i 1765. Flere i slektskretsen satt godt i det: Tore Skogstad jr. skal ha eid 300 bøker. Tore Toresen (1678-1755) var søskenbarn til Stor-Tore og ga galleriet med 12 malte apostler til Kvikne kirke. Ikke helt billig det heller.

Epitafiet i Vingelen kirke, landets høyestliggende – 700 meter over havet – er til minne om Kirsten Persdatter, søster og kone til dem som betalte: Tore Persen Nyhus og Ola Østensen Aas; ganske nære slektninger til Esten Toresen Skogstad. Bildetavla er malt av svenske Peder Andersen Lilje, bosatt i Trondheim, og er nå på museet i Vingelen. Den ble opprinnelig plassert i den gamle Trefoldighetskirka der, bygd i

1653 og revet i 1882. Peder Lilje har også malt portrettet av bergverkspionéren Lorentz Lossius i Røros kirke.

Esten gjorde som Nordmøring videre militær karriere, og hadde ansvar for statens hånd-våpenlager på Molde. Både Esten og kona Kirsten Pedersdatter Stae (1733-1801), som han giftet seg med i 1753, var fra Kvikne. De hadde tre barn da de kom til Oppdal, og fikk så dattera Berit der. Etter at de flyttet til Nordmøre, fikk de sju barn til, så etterlekta er stor. Selv er jeg en etterkommer etter Estens oldebarn Beret, født på Øvre Frei 1845. På Kanestraum Austre fins det fortsatt ei jernbeslått kiste med initialene ETS etter Esten og med F5 for kong Frederik V. Smedverktøyet ble delt mellom de fire sønnene. Finsmed- og børsmakerferdighetene hørte denne lekta til, som handlingsbåren kunnskap fra far til sønn.

Lotterigevinst?

Ola Bjerås har i Gards- og slektshistorie for Oppdal opplysningen om at Esten Skogstad skal ha vunnet en større pengesum i et utenlandsk lotteri, og at han for disse pengene sammen med svogeren Lars Pedersen Stae kunne kjøpe storgården Kanestraum. Lotteriet er omtalt i et anonymt Oppdalshistoriemanuskrift fra 1930-tallet. En annen kilde oppgir at de to skal ha lånt halve kjøpesummen av en Hans Ulrich Knarring i Kristiansund. Jeg lurar på om Knarring egentlig bare var en kanal til å ta hjem en utenlandsk, hemmelig lotterigevinst. Det spesielle er at noen slik person ikke er kjent i kildene. Kan navnet kanskje være et pseudonym laget av

ordet "knarr" som betyr "handelsskip", for en prestesønn fra Sunndal, gullsmeden Hans Ulrik Morsing som blant mye annet også drev med ulovlig import av apotekvarer – i samtiden kalt for mercuralia - fra Amsterdam, og som også kan ha vært troendes til å smugle penger inn i landet?

At lotteriet var utenlandsk, er en hypotese med røtter i Oppdal. Det viser seg nemlig at det fantes flere aktuelle lotterier i Danmark-Norge på denne tida. Kanskje kan familien ha vunnet flere steder og flere ganger? I november 2009 tok jeg turen til Rigsarkivet i København og gikk gjennom listene over vinnere. Dessverre fins det ikke opplysninger om hvem som vant hovedgevinstene, og man kunne også velge å kjøpe lodd anonymt. De mest aktuelle innenlandske lotteriene er:

Bergens grønlandske kompagnis lotteri som i 1725 solgte 15 995 av en tillatt mengde på 25 000 lodd à 1 riksdaler, til inntekt for Hans Egedes misjon på Grønland. Dette passer for så vidt bra med at både Esten og flere andre i hans slekt skal ha vært uvanlig opptatt av religion. Toppgevinstene var på 3000, 2000 og 1000 riksdaler. Det var 3084 gevinster. Jeg kunne altså ikke finne informasjon om hvem som fikk toppgevinstene, men "kristiansunderen" Christopher Møllenfordt (dvs Mühlenphort; levde 1700-1733), handelsmann og gjestgiver i Bud, vant 10 riksdaler. Det var det 2550 personer som fikk. Mange av vinnerne meldte seg ikke, så ny trekning måtte foretas.

Det kgl. seddelotteri, som i 1719 kunne by på tre store danske gårdsbruk med tilhørende husmenn, som hovedpre-

mier. Verdien var henholdsvis 22 544, 22 272 og 21 099 riksdaler; ti ganger mer enn det som ble betalt for Kane-straum. Det var totalt 209 gevinster. Det ble solgt 41 223 lodd á 5 riksdaler og kong Fredrik IV kunne innkassere 206 115 riksdaler. Mange lodd ble kjøpt av nordmenn, særlig på Østlandet.

Det lollandske jordegodslotteri, 1723, var mest populært i Danmark og hadde mange kvinner blant vinnerne. Sannsynligvis var dette enker som satset litt av arven. Mange kjøpte flere lodd hver. **Det kgl. klasselotteri**, 1754, var til inntekt for sosiale formål; fattige og foreldreløse. Vi finner vinnere fra Danmark, Norge, Tyskland og Østerrike.

Blant lotteriene jeg ikke fikk tid til å studere, er "det vestindisk-guineiske kompagni" sitt i 1740, lotteriet til den tyske kirka i København 1752, Fyns stifts-lotteri 1733 og lotterier i Holstein. Fra 1753 var det også et statlig pengelotteri.

Leiesoldat?

Esten kan jo også, som nevnt, ha kjøpt lodd utenlands. Han kan, for eksempel, som 20-åring ha vært vervet soldat i Den polske arvefølgekrig, som ble utkjempet over hele Europa i perioden 1733–1735, og fikk konsekvenser både for Polen, Frankrike, "Italia" og Spania. Uten å spekulere så mye videre, er jo også Den russisk-østerrikske tyrkerkrig i årene 1736 til 1739 en mulig arena. Dette var en krig ført av de allierte landene Russland og Østerrike mot det osmanske rike.

Min konklusjon blir, så langt, at lotteri-hypotesen er høyst sannsynlig, og at både 1719- og 1725-lotteriene kan være

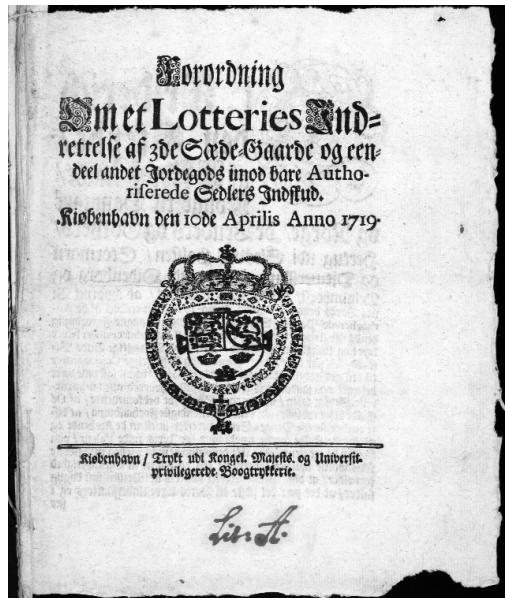
aktuelle pengeilder for kjøpet av Kanestraum i 1765; gjerne kombinert med utenlandske lotterigevinster. Familien kan jo ha opptrådt solidarisk, slik at det ikke nødvendigvis er samme person som kjøper lodd som investerer gevinsten med det samme. Og utenlandske gevinster kan det ha tatt tid i å få inn i landet. Om jeg ikke har lett på de riktige gevinstlister, så fant jeg gjennom denne øvelsen i hvert fall ut at det i høyeste grad fantes offentlige lotterier også i vårt land allerede på tidlig 1700-tall.

Kilder

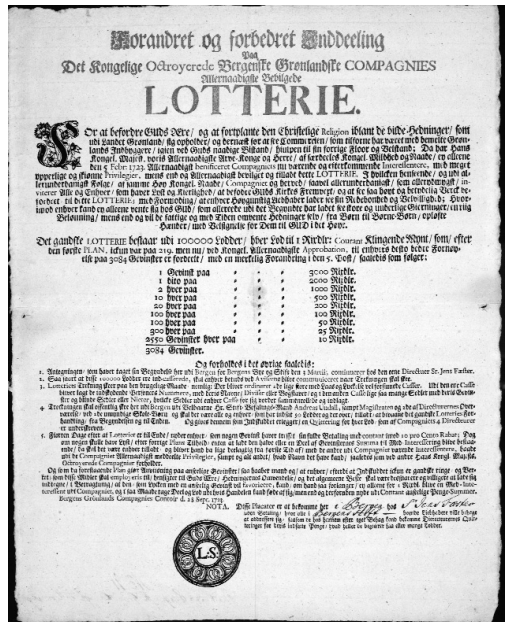
- Bjerkås, Ola: Vestre Ålma, i Drivdalen. Gards- og slekthistorie for Oppdal, bd 2, 2006
- Fløistad, Anders: Skogstad og Stættene fra Kvikne. Trondheim 1945
- Rakstang, Gunnar: Straumsnes bygdemuseum: Straumeyar kapell.
- Årbok for Nordmøre museum 1999
- Roaldset, Ottar: Kanestraum, i Gards- og ættesoge for Straumsnes, bd 2, Tingvoll 1993
- Tronshaug, Anders E.: Innset. En bygdebok, bd 2: gårdsbruk. Trondheim 1975
- Vingelsgaard, Vigdis: Altertavla fra Vingelen Trefoldighet, Årbok for Nord-Østerdalen, Tynset 2004

Om forfatteren

Odd W. Williamsen, f. 1958 i Kristiansund. Cand. sociol. og Master of management. (Region-)konservator ved Nordmøre museum siden 1998.

Første side til loven om lotteriet i 1719. (Rigsarkivet, København.)

Plakat om Grønlands-lotteriet 1725. Hovedgevinst 3000 riksdaler. (Rigsarkivet, København.)